

מדיניות ישראל כלפי רצועה עזה

אודי דקל

הממד האסטרטגי

מדיניות הבידול

ההתנתקות של ישראל מרצועת עזה בקיץ 2005 נועדה להסיר מעליה את עול הרצועה, המונה כיום קרוב לשני מיליון נפש, להציב בפני הפלסטינים אתגר של בניית מדינה אחראית ומתפקדת ולחולל שינוי מהותי באופי הסכסוך המתמשך בינם לבין ישראל. השלכות ההתנתקות לא עמדו בציפיות – כחצי שנה לאחר ביצועה ניצח חמאס בבחירות לפרלמנט הפלסטיני ושנה מאוחר יותר השתלט הארגון על הרצועה, פרויקטים כלכליים ואזרחיים שתוכננו להתבצע במסגרת תהליך בניית מדינה פלסטינית נכשלו, האלימות והטרור מרצועת עזה נגד ישראל לא פסקו והתעצמותו הצבאית של חמאס גברה מאז במידה ניכרת.

לנוכח התוצאות וההשלכות השליליות של ההתנתקות והשתלטות חמאס על הרצועה, ישראל נקטה מדיניות של בידול בין אזור זה לבין הגדה המערבית. רעיון זה כלל שני רכיבים – האחד – יצירת פער מובחן וברור במובן הצמיחה הכלכלית והמשילות בין הרצועה לבין הגדה המערבית, אשר נשלטת בידי הרשות הפלסטינית המאמינה בתהליך המדיני ושוללת טרור; השני – מזעור ההשפעות של חמאס ושל ארגוני הטרור האחרים על הנעשה בגדה, כדי למנוע "יצוא" של רעיונות קיצוניים, ידע ויכולות טרור מהרצועה לגדה. מלבד הבידול נקטה ישראל מדיניות של סגר (ביתר שאת לאחר חטיפתו של החייל גלעד שליט בגבול הרצועה ב־2006), למניעת הברחות נשק ואמצעי לחימה אחרים לרצועה ולעצירת כניסה של תושבי הרצועה לישראל, למעט במקרים הומניטריים. מאחר שגם מצרים בחרה במדיניות של סגירת המעבר ברפיח לפרקי זמן ארוכים, כדי לצמצם את אחריותה לנעשה ברצועה ובהמשך בשל העוינות כלפי שלטון חמאס, הסגר על הרצועה התהדק והכנסת הסחורות לצורכי הקיום של אוכלוסיית הרצועה מותנית כיום כמעט באופן מוחלט במדיניות המעברים של ממשלת

ישראל. ככל שהסגר התהדק כך גברה המצוקה ברצועה ולעתים היא נקלעה למצב של משבר הומניטרי, גם משום שאחוזי האבטלה באזור גאה. ואולם, חמאס לא שינה את גישתו הבסיסית כלפי ישראל, ודווקא כשהמצוקה גברה הוא בחר בטרור ובסבבי הסלמה במטרה להסיר או לפחות לצמצם את הסגר. לפיכך, ישראל לא מצאה את הדרך להסיר מעליה את האחריות לנעשה ברצועה, הן ברמה המעשית והן מבחינת הראייה הבינלאומית אשר לתפקידה בהקשר זה.

בחלוף השנים, ככל שהתברר כי אין פתרון לבעיית רצועת עזה ואין חלופה זמינה לשליטת חמאס באזור, התגבש אינטרס ישראלי קצר טווח של השגת רגיעה מתמשכת, המתבסס על צעדים פרטניים ללא מדיניות כוללת שתתווה דרך ליישוב הסכסוך בטווח הזמן הארוך. בפועל, ישראל השלימה עם שלטון חמאס בלי להכיר בו רשמית ככתובת לגיטימית, אך תוך סימונו ככתובת אחראית לנעשה ברצועה. בד בבד בחרה ישראל להמשיך בלחץ הצבאי, המדיני והכלכלי על חמאס, כדי להחלישו ולהאט את התעצמותו. התכלית האסטרטגית מתמקדת בהרחקת סבב האלימות הבא ככל הניתן באמצעות חיזוק רכיבי ההרתעה, לצד יצירת תנאים לשיפור תנאי החיים והביטחון האנושי של תושבי הרצועה. זאת, בידיעה כי ככל שתגבר המצוקה ברצועה וככל שחמאס, הריבון בשטח, יתקשה לשפר את מציאות החיים באזור, כן יגבר הסיכוי להתלקחות אלימה. בין היתר, בתנאים אלה עלול חמאס לאפשר לפעילי הזרוע הצבאית של הארגון וכן לגורמים סוררים נוספים לבצע פיגועים נגד ישראל, ובאופן בלתי נמנע להעלות בכך את פוטנציאל ההידרדרות לסבב עימות נוסף.

שלושה סבבי עימות בין ישראל לחמאס, שבמסגרתם יצאה ישראל לשלושה מבצעים – 'עופרת יצוקה' ב-2009, 'עמוד ענן' ב-2012 ו-'צוק איתן' בשנת 2014 – התפתחו עקב התערערות היציבות ואובדן השליטה באירועים. תוצאותיהם ההרסניות של סבבים אלה ואובדן חיי אדם במהלכם עודדו את חמאס להמשיך להתחמש, בדגש על מערך רקטי ארוך טווח, בניית יכולות ייצור עצמאית של נשק ותחמושת וחפירת מערך מנהרות להתמגנות, להברחות (בגבול מצרים) ולשם חדירה לת-קרקעית לתחומי ישראל כדי לבצע פיגועי טרור. סיום הסבבים ללא הסדרה מוסכמת היווה למעשה את הבסיס לעימות הבא, להתחמשות מחדשת ואף לטיפוח תקוות בקרב חמאס וגורמי טרור נוספים לתוצאות טובות יותר בעימות הבא, עקב הגברת עוצמת הפגיעה בישראל ממערכה למערכה. יתר על כן, לאחר כל עימות צבאי נאלצה ישראל להתעמת בשדה המערכה הבינלאומי עם ביקורת בגין הנזקים וההרג שנגרמו ברצועה, וזאת תוך פגיעה גוברת במעמדה ובלגיטימציה שלה מסבב לסבב. גם 12 שנים מאז ההתנתקות, הקהילה הבינלאומית ממשיכה להטיל על ישראל את האחריות לנעשה באזור בשל היעדר פתרון מדיני וסגר כלכלי על תושבי רצועת עזה, שבראייתה אינו מוצדק.

הניסיון להגיע להסכמות בנוגע להפסקת אש לטווח ארוך עם חמאס בסיום מבצע 'צוק איתן' באמצעות משא ומתן עקיף בתיווך מצרים הופסק, בשל התגברות התדירות והנפח של אירועי הטרור בצפון חצי-האי סיני: ההסלמה בתקריות בין כוחות הביטחון המצריים לבין גורמים ג'האדיסטיים הפועלים בסיני, ובפרט עדויות בדבר קשרים אופרטיביים בין גורמים אלה לבין חמאס ברצועת עזה הגבירו את האנטגוניזם המצרי המסורתי לחמאס, על רקע הקשר בין הארגון ל'אחים המוסלמים'. גורם נוסף שהכשיל את ניסיונות ההסדרה היו קשיי תיאום עם הרשות הפלסטינית, המתנגדת למהלכים שיאפשרו לחמאס לבצר את מעמדו. חמאס מצידו התנגד בנחרצות להעביר את השליטה במעברים לרצועה לידי הרשות הפלסטינית, שהוצגה על ידי מדינות המערב התורמות כתנאי להזרמת סיוע לרצועה. למרות זאת, בישראל התגבשה הבנה כי יש להרחיב את היקף ההיתרים להכנסת סחורות וחומרי בנייה לרצועה, כדי למנוע הידרדרות למשבר הומניטרי חמור. נוצר מנגנון שיתוף הפעולה בין ישראל לבין נציג האו"ם באזור, שבמסגרתו אושרה הכנסה מבוקרת של חומרי בניין וציוד הנדסי כבד לבנייה מחדש של אלפי יחידות דיור. הסכמות אלה שיקפו שינוי בעמדת ישראל לגבי הכנסת חומרי בנייה לרצועה, לנוכח מצב האוכלוסייה שם ואיומי חמאס וארגונים האחרים להסלים את המצב הביטחוני באזור – אם לא ייראו סימנים לתחילתו של תהליך שיקום.

מדיניות חמאס בעת הנוכחית

בתחילת שנת 2017 נערכו חילופי גברי בהנהגת חמאס ובמסגרת זו נבחר יחיא סנוואר, בכיר בזרוע הצבאית של הארגון, למנהיג הארגון ברצועה. התפתחות זו נתפסה בישראל כאסמכתה נוספת לעוינות הבסיסית של חמאס כלפי ישראל, ולכך שאינו שותף פוטנציאלי להסדרים מדיניים עתידיים. יתרה מכך, בשל הפיצול הפוליטי-גיאוגרפי בין הרצועה לגדה המערבית הודגשה ביתר תוקף מדיניותה של ממשלת ישראל, הגורסת כי אין פרטנר או תנאי יסוד הכרחיים להסדר מדיני כולל עם הפלסטינים. יחיא סנוואר, השולט בפועל גם בהחלטות הלשכה המדינית של הארגון הפועלת מעזה, העביר בתדריך עיתונאי (אוגוסט 2017) סדרת מסרים, ובראשם הכרזה כי חמאס אינו מעוניין בעימות צבאי עם ישראל. לדבריו, חמאס אינו מעוניין במלחמה בעת הנוכחית, ודחייתה, גם בשנים קדימה, תשרת את האינטרס הפלסטיני. משום כך, הוסיף סנוואר, חמאס יפעל לדחות את המלחמה ככל יכולתו. עם זאת, אם "שלטון הכיבוש" יעז ליזום תוקפנות צבאית, כוחות ההתנגדות ישיבו מה שאיבדו בעימות שהתחולל עם ישראל ב-2014 ויהיה נכון לנהל עימות ממושך. כן הביע סנוואר התנגדות להתנתקות עזה מהגדה המערבית, שכן לתפיסתו, הפיצול יהיה בגדר התאבדות של הפרויקט הפלסטיני הלאומי ולפיכך אין לחמאס כוונה כזו. בראיית סנוואר, סדר

העדיפות של החמאס הוא למצוא את הפתרונות האזרחיים לבעיות עזה, הגם שאין בכוונתו להרשות לשום גורם להסית את הציבור נגדו. אם כך יקרה, בכוונת חמאס לפנות תחילה נגד ישראל.¹

בתחילת 2017 גברו מאמצי חמאס להסדיר את היחסים עם מצרים, במטרה להשיג פתיחות מצרית כלפי רצועת עזה ולהבטיח מטרייה כלכלית ופוליטית להמשך שלטונו באזור. זאת, גם כדרך לעקוף את הקשיים שמערימה הרשות הפלסטינית על הרצועה כדי להחליש את חמאס, ובכללם קיצוץ במשכורות הפקידים ומגבלות על תשלומים עבור אספקת חשמל. על מנת לקדם יעד זה השיג חמאס הסכמה מצרית למעורבותו של מוחמד דחלאן (הנתמך על ידי איחוד האמירויות ומוביל אופוזיציה לנשיא הרשות מחמוד עבאס) בנעשה ברצועת עזה. סנוואר עצמו הודה שהמצב הקשה ברצועת עזה ובכלל זה העוני, חשמל, קיצוץ המשכורות, האבטלה והסכנה למערכת הבריאות, הם שדחפו את חמאס להגיע להבנות עם מוחמד דחלאן. ישראל מצידה לא הביעה התנגדות להתקרבות בין מצרים לחמאס, הגם שניצלה את המעורבות של קטר ברצועה כגורם מתווך מול חמאס כדי לקדם פרויקטים כלכליים-אזרחיים, הנתפסים כאמצעי לשחרר לחץ באזור.

השינוי בהנהגת החמאס ברצועה הביא גם לשינוי גישה ביחס לנושא הפיוס עם הרשות הפלסטינית. בשלהי 2017 יזם סנוואר מהלך מתואם עם מצרים, שתכליתו החזרת הניהול האזרחי של הרצועה לאחריות הרשות. ניתן לראות במהלך זה הודאה של חמאס בכישלונו לנהל את החיים האזרחיים ברצועה ולדאוג לרווחתם של תושביה. נשיא מצרים, עבד אל-פתח א-סיסי, ראה בהתגמשות חמאס הזדמנות להכשיר את התנאים לחידוש התהליך המדיני בין ישראל לפלסטינים, להסרת עילת הפיצול בזירה הפלסטינית כמכשול להתקדמות המדינית וכמענה לספקות לגבי היתכנותו של תהליך מדיני כל עוד חמאס שולט ברצועה ומהווה חסם בפני יישומו של הסכם. מדיני. כך התגבשה תוכנית מדורגת, שתחילתה בהעברת השליטה במעברים לרצועה לאחריות הרשות הפלסטינית, ובכלל זאת פתיחה של מעבר רפיח. מבחינת ישראל וגם מבחינת הרשות הפלסטינית, סוגיה בעייתית מרכזית היא התנגדות חמאס לפירוק הזרוע הצבאית של הארגון והשתלבותה במנגנוני הביטחון של הרשות. ישראל הגיבה להסכם בין חמאס לרשות הפלסטינית באופן מתון ונמנעה מצעדים העלולים לסכל את העברת השליטה ברצועה לידי הרשות. עם זאת, ישראל חזרה והציבה את שלוש הדרישות שהגדיר הקוורטט כתנאי להכרה בממשלת אחדות של פת"ח וחמאס - התחייבות להפסקת הטרור והאלימות ומניעתם, הכרה בהסכמים הקיימים בין ישראל לרשות הפלסטינית, והכרה במדינת ישראל. חמאס אינו יכול להכיר בישראל ובהסכמים בינה לבין אש"ף והרשות, אך הוא מוכן לקיים הפסקת אש ממושכת, כדי לאפשר תהליך השיקום וההבראה של הרצועה. לפיכך, בתהליך העברת השליטה האזרחית ברצועה

לידי הרשות בכינון הפסקת אש ממושכת ללא צורך בתמורה ישראלית, גלומים יתרונות לישראל. בנוסף, ההבנות בין פת"ח לחמאס משמעותן הזדמנות לחולל שיפור יסודי במצב ברצועה, שלא חמאס יקצור את פירותיו, אלא הרשות הפלסטינית.

יעדי ישראל ביחס לרצועת עזה

- א. היעד הראשון – רגיעה ויציבות ביטחונית.
- ב. השני – מצב הומניטרי משופר ויציב ומניעת השלכות שליליות של המשבר הפנימי הפוליטי-כלכלי-חברתי על ישראל – התפרצות שתגרום הסלמה ביטחונית.
- ג. השלישי – הסרת האחריות לרצועה מישראל ומחיקת המונח "כיבוש ישראלי" ברצועה.
- ד. הרביעי – מחויבות מצרית לשקט ביטחוני ברצועה, להפסקת הזרמת הנשק דרכה ולריסון חמאס ושאר גורמי הטרור.
- ה. החמישי – שילוב גורמים מערביים בינלאומיים וערביים (קטר, איחוד האמירויות) במעגל הגורמים האחראים למנוע משבר הומניטרי ברצועה ולהשיג רגיעה ויציבות. יישום המדיניות הישראלית כלפי רצועת עזה ושלטון חמאס כרוך בשורה של מתחים: ראשית – מחד גיסא, לישראל יש עניין למנוע התבססות נוספת של חמאס ברצועה ובה בעת לחזק את מעמדה של הרשות הפלסטינית בזירה הפלסטינית, ולשמור את מעמדה כפרטנר למשא ומתן עם ישראל. מאידך גיסא, אינטרס זה עלול להתנגש עם מאמצי שיקום מוגברים ברצועה; שנית – המדיניות הישראלית הגורסת אי-הכרה רשמית בחמאס ניצבת מול ההכרה בפועל בארגון כשולט ברצועה, ולפיכך כגורם האחראי לנעשה באזור. על כן נדרש תיאום עם חמאס כדי לקדם הרגעה של המצב ולאפשר סיוע הומניטרי; שלישית – מצד אחד קיים צורך דחוף להשיק פרויקט שיחלץ את רצועת עזה מהמצוקה הכלכלית-הומניטרית, אך מנגד נדרש למנוע את התחזקות חמאס; רביעית – מחד גיסא, ההכרח להנהיג הקלות במעבר מהרצועה ואליה לשיפור המצב. מאידך גיסא, צורכי הביטחון של ישראל (ומצרים) מובילים הפעלת אמצעי פיקוח הדוקים להגדרה ולמניעת הכנסת חומרים דו-שימושיים לרצועה, ושימוש בהם לייצור אמצעי לחימה; חמישית – הצורך לשלב את הרשות הפלסטינית בשיקום הרצועה ואי-התנגדות לממשלת אחדות פלסטינית, אל מול מדיניות הבידול בין הרצועה לגדה המערבית; נקודה שישית – מצד אחד, מודעות בינלאומית למצבה הבעייתי של רצועת עזה. לעומת זאת, תחושת חוסר תכלית בזירה הבינלאומית בכל הנוגע להשקעות באזור, עקב סכנת ההסלמה הביטחונית המתמדת והיעדר תוחלת מדינית. בפועל, ישראל נמנעת מגיבוש אסטרטגיה כוללת כלפי הרצועה וכלפי שלטון חמאס. היא השלימה עד לא מכבר עם שלטון חמאס ברצועה, בשל היעדר חלופה טובה יותר

והצורך בכתובת אחראית לנעשה ברצועה, אך במקביל היא מחפשת דרכים להחלשתו ולהביא בעתיד לכינון משטר יציב ועוין פחות כלפיה.

במצב הנוכחי ניצבות בפני ישראל שלוש חלופות פעולה עיקריות:

המשך והרחבה של המתכונת הנוכחית: ניתן להעביר, בסיוע נציג האו"ם/הקוורטט

ובאופן מבוקר ומדוד, חומרי בנייה ושאר סחורות ומצרכים הנדרשים לקיום בסיסי ולשיקום הדרגתי של בתי מגורים. החזרת הסמכויות האזרחיות לרשות הפלסטינית תאפשר להאיץ את תהליך השיקום תמורת שקט ביטחוני, ללא צורך בשימוש במנגנוני תאום מול חמאס, במעורבות של קטר או של איחוד האמירויות (באמצעות מוחמד דחלאן); שיפור הפעלת המעברים – העברת סחורות לתוך הרצועה וממנה, כולל פתיחת מכלול סחורות במעבר ארז; סיוע לשיקום תשתיות – מים, ביוב, אספקת אנרגיה וחשמל יסופק באופן קבוע; הרחבת אזורי הדיג. עם זאת, ברי כי מתכונת פעולה זו לא תוכל אלא לדחות את הקץ, משום שחסרים בה גורמים מייצבים ורכיבים שיטפלו בבעיות היסוד של הרצועה.

שילוב הרשות הפלסטינית בנעשה ברצועה בתיאום עם מצרים, הקוורטט הערבי

והקהילה הבינלאומית: הסבירות של חלופה זו תגבר עם החזרת האחריות לניהול הרצועה לידי הרשות הפלסטינית, והיא אמורה להכשיר את התנאים להתנעת תהליך שיקום מקיף בסיוע אזורי ובינלאומי. כדי לשפר את סיכויי יישומה של חלופה זו תידרש ישראל להימנע מהתנגדות לפיוס פנים-פלסטיני. היענות חיובית מצד ישראל ליוזמות לחידוש התהליך המדיני ולהרחבת סמכויותיה של הרשות הפלסטינית בגדה המערבית בדרך לכינון מדינה פלסטינית עצמאית יסייעו רבות למימושה של חלופה זו.

מימוש רעיון ההתנתקות המלאה מרצועת עזה: על בסיס ההבנה שבטווח הזמן

הארוך אין חלופה לשליטת חמאס ברצועה (גם אם חמאס ימשיך להתעצם צבאית, על פי מודל חיבאללה), ישראל צריכה ליוזם ולכוון תהליך שיקום לרצועה בהובלת הקהילה הבינלאומית, ובתמיכת מדינות ערב בניהולו. תכליתה של היוזמה תהיה פתיחת הרצועה כלפי העולם והפחתת התלות שלה בישראל עד כדי הפסקתה, בכל הנוגע לאספקת סחורות, חומרים וציוד. במסגרת זו תידרש הקמת נמל ימי סמוך לחוף עזה, שאמצעי הביטחון שיינקטו בו יספקו מענה לדרישות הביטחון של ישראל. רכיב חיוני של חלופה זו הוא תיאום הדוק עם מצרים, כדי למנוע אפשרות שבהקיר ייתפס המהלך כביטוי לפעולה ישראלית המכוונת לדחוף את הרצועה לעבר מצרים.

בבחינת ישימותן של חלופות אלה יש להתחשב בהנחות הבאות:

ראשית – חמאס יישאר הגורם הצבאי המשמעותי היחידי ברצועה, והמצוקה

הכלכלית והאנושית באזור תימשך ואף תחריף.

שנית – קיימת סבירות נמוכה להצלחתו של הסכם פיוס בין פתח לחמאס. עם זאת,

יש סיכוי לגיבוש ממשלת אחדות פלסטינית שמוקד עשייתה יהיה שיקום הרצועה.

שלישית – לרשות הפלסטינית ולעומד בראשה כיום אין רצון ויכולת לחזור ולשלוט ברצועה, לאור הסיכוי הקלוש לחולל שינוי מהותי באזור ובנוסף חוסר יכולת לפרק את חמאס ממשקו. מצב זה לא יאפשר לממש את חזונו של נשיא הרשות עבאס – רשות אחת, חוק אחד ונשק אחד.. ידה של הרשות תהיה על התחתונה אם היא תנסה לפתוח בעימות אלים עם חמאס, אלא אם תזכה לסיוע צבאי משמעותי מצד ישראל ו/או מצרים.

רביעית – רצועת עזה אינה מעניינת באמת את העולם הערבי, או לפחות לא את השחקנים המשמעותיים בו. גם הקהילה הבינלאומית מתעניינת פחות ברצועה ביחס לעבר, בשל שורה של משברים אזוריים ועולמיים המסיטים את תשומת הלב והמשאבים. חמישית – שילוב העולם הערבי והקהילה הבינלאומית בשיקום ובניהול הרצועה יצמצם את מרחב הפעולה הצבאית והלגיטימציה של ישראל, כולל ריסון תגובתה להתקפות טרור מרצועת עזה – גם אם תתבצע מתוקף הזכות להגנה עצמית. קידום היתרונות בחלופות שהוצגו לעיל מצריך יוזמה לשבירת הקיפאון המדיני בזירה הישראלית-פלסטינית. אולם, לנוכח הנחות יסוד אלה, שלושתן אינן אופטימליות מבחינת ישראל. הן אינן מביטחות רגיעה ביטחונית ממושכת ובנוסף, שלושתן תלויות בהתגייסות מצרים, העולם הערבי והקהילה הבינלאומית, או בשינוי מהותי ביחסי הכוחות בין הרשות הפלסטינית לחמאס. יתר על כן, משמעותן של כל החלופות היא פיחות בהשפעה הישראלית על המתרחש ברצועה וביכולת להגן על האינטרסים הביטחוניים שלה.

הרחבת מתכונת הפעילות הקיימת מחייבת את ישראל לא לחבל בתהליכי הפיוס הפנים פלסטיני, או לחילופין, להשלים עם המשך שליטת חמאס ברצועה ולהאיץ את תהליך השיקום בתיווך האו"ם, תוך הסתכנות בהכנסת חומרים דו־שימושיים שיאפשרו לחמאס להתעצם ולהתבצר במנהרות, וכן הכרה בתפקידו המרכזי של חמאס. ואולם, שיקום הרצועה ללא הובלת התהליך על ידי הרשות הפלסטינית פרושו התבססות מעמדו של חמאס כריבון ברצועה, יפחת הסיכוי לחזרת הרשות לאזור, מעמדו של חמאס בזירה הפלסטינית כולה יתחזק ותגבר השפעתו גם בגדה המערבית.

הממד האופרטיבי

זילמת ההרתעה הישראלית

ניתן למנות מספר גורמים לשחיקת ההרתעה הישראלית מול חמאס ורצועת עזה: הראשון – במהלך השנים התחזקו בשטח הרצועה ארגוני הטרור קטנים, המשגרים מדי פעם רקטות לעבר ישראל ומעמידים את חמאס במתח בין אחריותו כגורם השולט ברצועה לבין ערך ה"התנגדות", החשוב לו מאוד. מפעם לפעם, במיוחד כשנהרגו אזרחים פלסטינים כתוצאה מיירוט חוליות הירי של הארגונים הקטנים או בעקבות

תגובה צבאית ישראלית לשיגורים לעברה, חמאס אף נאלץ להצטרף לירי – אם כי תוך הבאה בחשבון שעלולה להיגרם הסלמה בשל כך; הגורם השני – משנקלע חמאס למשבר שלטוני קשה עקב מחסור בכספים ופגיעה ביכולת לספק את צורכי האוכלוסייה, הוא נוטה ליצור הסלמה מול ישראל כדי להפנות נגדה אצבע מאשימה באוזלת ידו; השלישי – חמאס ממשיך לבנות מערך אסטרטגי של רקטות ארוכות טווח שיכולות לפגוע בעומק ישראל, וכן מערך מנהרות המאפשרות החדרת חוליות טרור לביצוע פיגועים בשטח ישראל. ביטחונו העצמי של הארגון מתבסס גם על הנחה שישראל מכירה מערכים אלה ותנסה לא להסלים את העימות, כדי להימנע מפגיעות בשטחה; הגורם הרביעי – חמאס מבין כי אין לישראל חלופות טובות יותר להיותו גורם הכוח המרכזי ברצועה, והוא נהנה לכן מ"תעודת ביטוח" נגד ניסיון ישראלי למוטט את שלטונו ולהשתלט מחדש על הרצועה, על כל הנזקים הכרוכים בכך; החמישי – לעתים נוסכת מדיניותה הלא-עקבית של מצרים תקווה בקרב חמאס כי היא תמנע מישראל לפגוע קשות בחמאס ובשלטונו; השישי – גורם נוסף הפוגע בהרתעה הוא העברת מסרים סותרים מצד ממשלת ישראל באשר לכוונותיה ביחס לחמאס בפרט, ולרצועת עזה בכלל. במישור המיידני ניצב לפתחה של ישראל אתגר מניעת ההתעצמות של חמאס – עצירת מאמציו של הארגון לצבור מערך רקטי, המקנה יכולת שיגור במשך ימי לחימה רבים ומהווה איום מסיבי וממושך על מרכזי אוכלוסייה בשטח ישראל. ישראל יכולה לפעול על פי שלוש אסטרטגיות: ראשית – חסימה פיזית של נתיב ההברחה בשטח רצועת עזה באמצעות מהלך קרקעי של השתלטות על ציר פילדלפי ואחזקתו לאורך זמן, לצד תקיפתם של נתיבי ההברחה מאיראן ולאורך מסלולם עד רצועת עזה. יצוין כי מהלך קרקעי לפגיעה באפשרויות ההברחה לרצועת עזה לא בוצע ב'עופרת יצוקה', לא ב'עמוד ענן' ולא ב'צוק איתן'; שנית – הפקדת המשימה של חסימת ההברחה בידי צד שלישי (התחייבות מצרית ואמריקאית בעניין זה לאחר 'עופרת יצוקה' לא יושמה; לתקופות מוגבלות הגבירה מצרים את נחישותה להילחם במנהרות ההברחה, לאחר הפלת משטר האחים המוסלמים על ידי הצבא המצרי); שלישית – פעילות שוטפת של צה"ל ושב"כ בתוך הרצועה לפרוק תשתיות טרור – שבהכרח תגרום חיכוך מתמשך ואיום קבוע בהסלמה (מדיניות זו תוכל להתבצע לאחר מבצע צבאי להשתלטות על הרצועה, טיהור השטח מתשתיות טרור, יציאה ואחזקת המצב במערכה מתמשכת, שתכלול רצף של פעילויות בעומק הרצועה).

מול אתגר הירי תלול המסלול ושיגור רקטות מהרצועה לשטח ישראל ממשיכה מערכת הביטחון הישראלית לשפר את יכולות היירוט של רקטות לטווחים שונים, ושל פגזי מרגמה וכלי טיס בלתי מאוישים. מול אתגר המנהרות החלה ישראל ב-2017 בבניית מכשול תת-קרקעי ועל-קרקעי, האמור למנוע ניסיונות חדירה לישראל לביצוע

פיגועים או להתריע מפניהם. עם השלמת המכשול תישלל מחמאס אחת מדרכי הפעולה העיקריות לפעולה ולהרתעת ישראל מפני צעדים העלולים לפגוע בתשתית הארגון. למרות הנחישות הגוברת של מצרים בעידן הנשיא א־סיסי לטפל בהברחות לרצועה, ובתוך כך להרוס את תשתית המנהרות, לא ברור עד כמה מצרים מחויבת גם לטפל בהתעצמות הצבאית העתידית של חמאס ושל יתר הגופים הפעילים באזור. על כן נדרשת לישראל תוכנית מקיפה ואפקטיבית לבלימת בניין הכוח הצבאי של חמאס, למקרה של כשל מצרי בהתמודדות עם הסוגיה. אתגר זה מורכב במיוחד עקב הקמת תשתית לייצור רקטות, טילים וכלי טיס בלתי מאוישים בשטח הרצועה. תשתית זו נשענת על הכנסת חומרים דר־שימושיים לאזור, המציבה בפני ישראל צורך לגרוע מרשימת החומרים המיועדים לצרכים אזרחיים את אלה העלולים לשמש לייצור אמצעי לחימה. בהקשר זה חשוב להדגיש כי בניית כוחו הצבאי של חמאס, הממחישה את הסיכונים שישראל תישא בהם במסגרת הסכם שלום עתידי, סותרת עיקרון חשוב נוסף: פירוז מדינה פלסטינית עתידית.

סיכום והמלצות

בעבר עלה מדי פעם בערוצים חשאיים רעיון ה'תהדייה' (הרגעה) או 'הודנה' (הפסקת אש ממושכת בת חמש או עשר שנים) בין חמאס לישראל, בתמורה למהלך שיקום מסיבי של הרצועה ובניית נמל ימי. ההיגיון שביסוד רעיון ה'הודנה' מקבל משנה תוקף לאור חיבור מסמך מדיניות מעודכן של חמאס, שבין היתר הובעה בו נכונות מצד הארגון להסתפק (בשלב זה) במדינה פלסטינית בגבולות 67', אם כי בלי להכיר במדינת ישראל. ואולם, עד כה נמנעה ממשלת ישראל מניסיון של ממש לקדם הסדר של רגיעה ממושכת עם חמאס, בעיקר בשל העובדה שמשמעותו תהיה בהכרח הכרה רשמית במעמדו ברצועה ובתביעתו לנסיגה ישראלית לגבולות 67'. זאת ועוד, בעקבות ניצחון חמאס בבחירות לפרלמנט הפלסטיני ב-2006 וכינון ממשלת אחדות פלסטינית (שפורקה לאחר זמן קצר) אימצה ישראל את שלושת התנאים שהציב הקוורטט להכרה בממשלה הפלסטינית. חמאס דחה את התנאים, לבטח כמכלול, גם אם ניתן לזהות בשורות הנהגתו נכונות להפסקת האלימות לתקופה ממושכת. למעשה, התנגדות חמאס לקבל את הדרישות מהווה מאז 2007 חסם בפני האפשרות לקדם פיוס בין הרשות הפלסטינית לבין ממשלת חמאס ברצועת עזה.

באין היתכנות סבירה להגיע עם חמאס להבנות בדבר רגיעה ממושכת, מתחייב דיון עקרוני על נכונותה של מדינת ישראל לפעול בכוח נגד התעצמות חמאס וגורמי טרור ג'האדיים ברצועה. בעבר פעלה ישראל נגד התעצמות שסיכנה את ביטחונה. כיום, רכיב מרכזי באסטרטגיה הביטחונית הוא המערכה המתמשכת בין המלחמות שנועדה לא רק לחזק את ההרתעה, אלא גם למנוע או לצמצם את יכולות ההתעצמות

של אויבי ישראל. פיתוח תבחינים למקרה של פעילות מונעת התעצמות חשוב ביותר כבסיס לקבלת החלטות במערכת הביטחון בישראל בהקשר זה.

התכלית האסטרטגית של ממשלת ישראל מול רצועת עזה היא חיזוק ההרתעה והשגת שקט ויציבות ביטחונית בדרום המדינה. בזירה זו ישראל מתמודדת עם חמאס, שהוא שחקן תת־מדינתי הפועל גם כארגון טרור, ופעילותו מאופיינת בריסונים ועכבות משמעותיים פחות מאלה המנחים בדרך כלל מדינות – הגם שברור כי פעילות חמאס עלולה לגרור תגובה שתפגע קשות באוכלוסיית הרצועה, במאחזים ובנכסים שלו עצמו. במערכה צבאית מול ישראל מסתכם היעד של חמאס ב"אי־הפסד" ובשימור היכולת לשגר רקטות לעבר יישובים ישראלים ולפגוע באזרחים רבים, תוך חוסר רגישות לפגיעה בתושבי הרצועה ובתשתיות באזור. א־סימטריה דרמטית זו מחייבת לכן חשיבה מעמיקה – לפני יציאה למבצע נגד חמאס – על התוצאות שניתן להשיג, על אופן הצגתן על ידי היריב ועל ראייתן בעיני הקהילה הבינלאומית. מתחייבים בחינה ובירור של נקודות התורפה של חמאס, שפגיעה בהן תשבש את הרציונל של פעילותו ותפגע בו קשות. בהקשר זה, פגיעה בראש הזרוע הצבאית של חמאס ונטרול מערכיו האסטרטגיים של הארגון ותשתיות הייצור העצמי שלו ברצועה יהיו הישג מודיעיני ומבצעי חשוב. על כן, יש לזהות מערכים נוספים כיעד לפגיעה נרחבת שתהיה בעלת אפקט מערכתי משמעותי, ובמרכזם רכיבי הכוח של הזרוע הצבאית של חמאס.

התכלית – פרויקט שיקום הרצועה תמורת אי־התעצמות חמאס

על ישראל לקדם יוזמה לתוכנית שיקום רב־לאומית לרצועת עזה. לאחר שנים של מאמצים דיפלומטיים, כלכליים וצבאיים שתכליתם המשולבת הייתה להצר את צעדי חמאס, להחליש את שלטונו ולהביא למיטוטו, בנוסף לרקע של קיפאון נמשך בתהליך המדיני עם הפלסטינים, יהיה על ישראל לעורר מודעות למצב העגום והמחמיר ברצועה על מנת לגייס נכונות לסייע. בין חמאס לישראל לא התחולל עימות צבאי נרחב מאז 2014 ולכאורה נשמרת הפסקת האש, כך שגם עובדה זו סייעה לדחוק את סוגיית עזה מראש סדר היום האזורי והבינלאומי. אולם סוגיית שיקום רצועת עזה הולכת ומחריפה. חמישה תנאים נדרשים כדי לקדם את פרויקט שיקום רצועת עזה:

הראשון – חיזוק כוח ההרתעה הישראלי, בד בבד עם ביצוע פעולות לשלילת יכולות הזרוע הצבאית של חמאס לגרום נזק בשטח ישראל על ידי ירי מנגד והחדרת חוליות טרור.

השני – התחייבות הדדית של חמאס וישראל לרגיעה ממושכת, כדי לבנות אווירה תומכת שיקום ולמנוע הרס נוסף ברצועה. יחד עם זאת דרושה התחייבות הדדית של חמאס וישראל לכינון אזורים מוגנים שבהם יימנעו הצדדים מתקיפת תשתיות מים, אנרגיה וכלכלה – גם במקרה של התמוטטות הרגיעה.

השלישי – הובלת הרשות הפלסטינית את תהליך שיקום הרצועה. לשם כך צריכה ישראל לא להפריע לתהליך פיוס בין פתח לחמאס, או לכינון ממשלת אחדות פלסטינית שתתמקד בפרויקט השיקום.

הרביעי – שכנוע מצרים כי יש לה תפקיד מרכזי בתיווך מול חמאס ובריסונו, במניעת הברחת אמצעי לחימה לרצועה, בפתחה קבועה של מעבר רפיח למעבר אנשים וסחורות ובהשתתפות במנגנון השיקום הבינלאומי. לשם כך ראוי לקדם תמורות ביטחוניות וכלכליות למצרים.

החמישי – גיוס מעורבות אזורית ובינלאומית בכינון כוח משימה בינלאומי שיהא אחראי לפרויקט השיקום, הן במשאבים, הן בתכנון ובניהול והן במנגנון פיקוח אפקטיבי למניעת זליגה של משאבי השיקום לידי חמאס ושימוש בהם להתעצמות צבאית.

הערות

1. רונית מרזן, "מנהיג חמאס בעזה: להרחיק את המלחמה עם ישראל", הפרוור לחשיבה אזורית, 3 בספטמבר, 2017, <https://goo.gl/pH6E6v>